

BEZ GLAVE I REPA

Brbljarija

Bolognu zovu *la dotta*, a jedan pisac koji je u njoj dugo živio veli da je to jedan od najbogatijih i najdosadnijih talijanskih gradova. Učenost i bogatstvo, eto što nije zabavno. Dakako te se i tu sve temelji na bijedi i neznanju, tj. na nižim slojevima. Ali u Bologni ne vidjeh da bi se u kojem “pučkom” dijelu grada prodavali čikovi na trgu i u trafici kao u Rimu. Niti naiđoh po kućnim vratima na oltare, koji se u Napulju sretaju na svakome ćošku s prostitutkama.

Carducci je bio zaljubljen u Bolognu, a Stecchetti osta s njom nerazdruživ otkako Švaba Hoffmeister otvori prvu pivanu. Pa svejedno: mene tu nije niti što zapanjilo niti oduševilo.

Fasade crkava su od opeka, pa nikako ne mogu zaboraviti klaonicu ili zagrebačku poštu. Još i danas ima kuća oličenih crveno, žuto, narančasto, ali to se ne može nazvati slikovito kao ono kad Napolitanac suši svoj veš uzduž i popreko ulica, spokojan kao kad nekoliko koraka od centra grada u oči prolaznika muze svoje krave i koze, koje se pokadšto znaju podveće prošetati i *Corsom*, dakako, po trotoaru.

Ne te ne bi bilo u Bologni građevina. Ima ih mnogo, osobitih, odličnih, istoričkih kao crkva Sv. Petronija, Sv. Luke itd., pa Arcigimnazij, Sv. Stjepan kojemu hrle Englezi kao muhe na šećer. Ali od sveg toga primiš utisak premalen prema znoju što si ga uložio služeći se *Guidom* Zanichelli, dostojnom svih talij. vodiča (izuzev Trevesovih), koji te redovito moraju dovesti do – *cicerona*. Utisak je još i zaboravljiv prema prolaznicima koje si sreo, gdje nisu nimalo rijetke brkate i bradate žene.

Crнке su dražesne sa sitnim brčićima, ako su lijepe; iako ih ne mogu zafrkati, pristaju im kao cigareta, dok ne utegnu

dim i dok ne ispale prste; i kao sveopće izborno pravo, dok ne dođu u sabor. Ali zalisci i brada! Očuvao nas Bog nečastivoga! Kad vidite, ko što ja vidjeh, gospođu sa žutim, bijelim, gustim brkom kao u Milčinovića ili sa crnim zaliscima kao u Vuškovića, onda jedva pomaže Rafaelova Sv. Cecilija (u bolonješkoj pinakoteci).

Sv. Cecilija! Zakleh se da ću je mimoići, jer inostranci pred njom sjede četvrt sata, ali zaludu! Ganula me kao zvuk kad zamre, kao riječ kad se prekine, kao pogled kad se obori... I sjetila me mojeg šalabazanja po Italiji, i osjetih kako su i danas življi i dublji, jer izrasli, utisci što ih primih u muzejima slika i kipova.

Umjetnost ufinjuje osjećaje, protančava ćutila, oslobađa duh – kako li se to osjeća u našem društvu, gdje inteligentne smatraju najozbiljnijom i jedino ozbiljnom filozofijom koja sistemima, teorijama, zakonima zarobljuje umove i istu pozitivnu znanost pretvara u metafiziku. Jer fali – činjenica! Pristaje se uz čovjeka-majmuna ne poznavajući anatomije; uz genije-luđake ne poznavajući psihijatrije; uz razrednu borbu ne poznavajući ekonomije, kao i uz Taineovu filozofiju umjetnosti ne videći ni kipova, ni slika, ni zgrada...

No s tim Bologna nema posla, iako je u meni više dozvala stare utiske no stvorila nove. I ona dva tornja, jedan naheren kao onaj u Pisi, a drugi visok do 100 m, radi fasade izgledaju kao dimnjaci jedne tvornice. No o drugom valja govoriti s poštovanjem, jer se sa njegov vratu prvi samoubica g. 1833, i budući da je našao nasljednikā, čuvar danas ima službeni nalog: “Ne propuštati u nj ljude – tuznoga lica.” Ali ni silni “portici” (svodovi) što opasuju malne cijeli grad po obim bokovima ulica i s kojima se Bolonjezi toliko diče pred strancima, mene ne iznenadiše jer ih vidjeh u Torinu. I nove se kuće grade s istim svodovima, koji su inače vrlo praktični jer čine suvišnim kišobran. Čovjek s kišobranom, to je čovjek sa zaprekama, koji smeta i sebi i drugima, prisposodobiv jedino sabljama i njihovim časnicima. Najposlije, ispod tih “portika” šetnja je intimnija i tješnja i – što je glavno – nesmetana od biciklista.

Ti biciklisti! U parku su brojnije dvokolice od dvonožaca, pa se ni stare gospođe ne žacaju – izvrci ruglu. U predgrađima improviziraju utrke nedjeljom najbjeđnji slojevi, sa starim istrošenim koturačama, malne goli, sa stegnima od poroda neopranim. Ulice su pune dvokolica, nesnosnih kao buhe ili ure budilice što se vazda javljaju u nevrjeme. Volim Napulj, gdje se svetkom mali ljudi provozaju, zakočijašiv i objed i večeru. Volim i vječni Rim, gdje su redovite večernje šetnje gospođe u kočijama koje idu *Corsom* korak po korak, korakom vječnosti, sigurnosti i lijenosti. Te šetnje pokazuju da gospoda rimska imaju i dostojanstva i vremena, a bicikli da bolonješka mladež nema ni jedno ni drugo. Volim i Torino, s automobilima koji zasmrde čovjeku pod nos, jer me taj smrad uvjerava da je to miris napretka i da živim u modernom gradu. Ali dvokolica mi svakog čovjeka pretvara ili u raznosača brzjava, ili u peka, ili u komija. A vidi se da ti biciklisti uživaju; uživa im čitava mladost, svaka mišica, svaki nerv: uživaju kao u jednoj orgiji i vožnja je njihova pijanka.

No ja kao Slaven, kao unuča Marka Kraljevića i sinak Antuna Starčevića, volim, ipak, vino: pitki laki *chianti* blagih i tihih fjorentinskih brežuljaka; grki i krepki falernac, ogrijan Vezuvom, koji opajaše već stare Rimljane; slatki *frascati*, vino koje ne prelazi granice Lacija, jer ga tamo vole ispiti sami; pijemonteški *barolo*, koji bi mrtvacu povratio životu i... tko bi ih nabrojio! – sve do sardinske malvazije i sicilijanske marsale i do torineškog, sladogorkog *vermoutha* kojeg prispodobih cjelovima, ali kojeg mi ovi ne zamijeniše. I neću više. Zaboravit ću i na liker *Strega*, rad kojeg se složih s neokatolikinjom M. Serao kad ga je najtoplije preporučila.

Uz ovakva je imena talij. pivo – zvalo se *San Marco, Ronzani* ili kako mu drago – pravo ruglo pića, a razumije se, sramota za ime “pivo”. U Bologni se vrlo mnogo toči domaće pivo *Ronzani*, i kad bi me tko zapitao od česa ga prave, odgovorio bih s najdubljim uvjerenjem: “Od slame.” To je pivo koje ne ide ni na tašte ni poslije jela, i možda bi moglo poslužiti kod polaganja rigorozna. Ne znam zašto, ali sumnjam da će talij. pi-

vo dostići i ono našeg bijelog Zagreba, kojeg se čovjek u tuđini češće sjeti.

U Italiji me dva grada sjetiše Zagreba. Torino svojim čistim i ravnim ulicama, koje su prema zagrebačkima kao vojnički redovi prema redovima školske djece. I Torineškinje su slične Zagrepčankama: stasom, okretnošću, rumenilom, dražešću i namigivanjem. Na Venecijanki vidiš odmah utjecaj sunca, mora i – kanala: oči im refleksi dvaju sunaca u crnom dragulju; kose bujne u prelijevanju kao more, a lice nekakva prljava rumenila, kao da ga dnevice peru u kanalu. To je kolorit kakav je običan i u Napulju. U Rimu se rijetko vidjevaju krasotice, ali njihova je ljepota prava rijetkost. Vidi se među pukom u predgrađima, među odličnicima u kočijama. U Firenci, veli jedan Francuz, sve je mršavo: muškarci i žene, pilići i purani, konji i mule. U Bologni su i ljepušaste rijetkost, i ako otkrijete koju ljepoticu, nije nikakva rijetkost, nego je to ona dobra, familijarna ljepota Luinievih i Albanievih *Madonna*. Talijanke uopće oskudijevaju na stasu i vidiš češće ljepote koje je nenahranjenost unakazila.

Drugi grad koji me je sjetio Zagreba jest Bologna; ali tek pošto doznah da su se i tu po kavanama hvatale ideje i muhe, ubijali tirani i vrijeme, i pokretahu listovi, te se u 40 godina samo humorističkih rodi i izdahnu oko tridesetak; i najposlije, jer su i tu bili obični “gnjavatori”, od kojih se ističe profesor N. N., koji, ne pošav dalje od Bologne, pripovijedaše svoje čudne doživljaje po svijetu ovakim načinom:

– Znete li zašto su Prusi genijalni? Njih je 100 čuvalo 10.000 zarobljenika Francuza. A znate li kako su to mogli? Oni su svakome zarobljeniku odrezali vezove i puceta od hlača. Sada, kako li će uteći zabavljeni time da pridrže hlače rukama?

*

Ja Talijane ne mrzim; dapače ih volim, i njihove me mane kao svačije zabavljaju više od kreposti. Talijanac je demokrat, prema tome nije kavalir ni prema ženama. Njega uzgaja ulica,

i kazalište pretvara u trg, pušeci najrade kad je to zabranjeno, konverzirajući iz galerije sa svojim znancem u parketu. Ljubi umjetnike, ali ih ne štuje jer sa svakim nastoji biti familijaran. Kad je jedan veliki glumac nakon Hamletovog "biti", učinio isto tako veliku pauzu, zapita ga jedan od publike: "Hola! Kad ćemo dalje?" A veliki glumac jednostavno odgovori: "Kad već pitaš, čekat ćeš još minutu!" Vidio sam gdje su izvrsnome i obljubljenome komičaru Giovanninu za jedne stare, poznate lakrdije vikali: "*Basta, basta*", zijevajući pritom onako kako čestiti magarci riču... Napolitanac pak prateći svoje svece na procesiji, za svakoga ima jedan nadimak i sa svakim je ili više ili manje intiman, i ne varam li se, jednoga zove odmilja – "popišanac". A kad krv Sv. Gennara neće da zavrije (znak zle godine), psuje svome patronu – da se hiperbolički izrazim – sve bogove... Nema sumnje da bi Napolitanac svog sveca potrep-tao po ramenu i zatražio u nj vatre...

U Francuskoj je auktoritet Pariz, u Italiji nema glave, nema auktoriteta, i čemu Torino plješće, tome Rim fučka.

Veli se da su Talijani megalomani. A koji narod to nije? Što je megalomanija ako ne građanska nacionalna samosvijest ili obratno besvijest, a samosvijest vojnička, lakajska, postolarska... kao kad Likota priča kako je bio u ratu za kajzera. Tako mi je jedan naš izglednjeli emigrant iz okolice križevačke govorio na parobrodu gdje je bilo i Talijana i kupusa ili zelja: "Ti Talijani su kao blašće. Jedu i sirovo povrće. A Amerikanci su još gori. Nema kuhinje nad našom!" Megalomanija je često dakle i želučana navika, i dok se gosp. Iveković zgraža što Talijani jedu žabe (nešto izvrsna!), u Parizu spadaju u delikatese i zmije.

Talijanac je pozer. To da. Na ulici, pred svijetom, svaki pozira, i večernja je šetnja redovito poza. Mene boli srce, ali me zabavlja kad talijanski prosjak, paraliziran u noge i ruke, hoda gurajući se naprijed koljenima i rukama s nosom u prašini; ovako se on producira pred gledateljima, žaleći možda što nije bez udova da bude efekat i umjetnost veća... To je akrobatizam i njegova je ambicija hvalevrijedna. U Napulju sretah češće jednog čovjeka na jednoj od glavnih ulica, koji je prolaznicima po-

kazivao nag trbuh. Ali prolaznici se na nj ne obazirahu kao da su redari – ja ne htjedoh pitati šta ima ovo pokazivanje značiti, držeći da bi to pitanje bilo naivno. Tako nikada ne doznah da li je to bila produkcija jednog pijanca ili nesretnika.

Talijanac je prljav. Neka. Čistoća je nešto moderno, i neoprانost je, nečistoća bila nekada zahtjev društvenosti, higijene, toalete. Moj je zahod u Napulju bio u kuhinji tik do štednjaka, tako da je gazdarica mogla kuhati, jesti i nastavljati fiziološku evoluciju jela. No za mojeg se boravka zbi jedna promjena: mene ostavljahu sama da obavim svoje potrebe, i kraj ovakih institucija nije čudo što je te potrebe obavljala napuljska dječurlija ravno u podne u – parku.

Talijanac je praznovjeran. Pa onda? Zar nisu i nas učili pokazivati starim babama fige u džepu? Prospi ulje – žalost; vino – radost. Broj je 13 svagdje broj nesreće, a utorak – kratak korak. Zar ovakve bedastoće nisu zabavne? Zar nije zabavna jedna crkva, nebo, gdje vjernici ispišu sve zidove uzdasima adresiranim stilom i duhom, kakim pišu ljubavnici svoja ljubavna očitovanja i sastanke po maksimirskim kućicama? I ilustriraju svoje zahtjeve crtežima koji su posve slični onima koji se nalaze u Lombrosovoj knjizi *Čovjek zločinac*. I tu sam crkvu našao u – Napulju.

Talijanac je moralno iskvaren. Smiješno. Iako je sodomija bila već pred 400 godina zvana “prileg na talijansku”, ne zaboravimo da su se već onda spolne bolesti zvale “francuske”; u Italiji su *pissoiri* obično zaštićeni tek s dvije uske željezne ploče, ali već se je našao jedan glas vapijući koji je zahtijevao da se potpuno zatvore, jer da tamo žarka južna narav hotimice zavlaci s potrebom radi – prolaznica. Ne znam da li je taj novinar bio u dogovoru s biskupom Jegličem.

Talijanac je – veli Jean Dorin u jednoj knjizi kojoj je naslov *Istina o Italiji* – pun sam sebe kao bažula i tijesta. On ljubi samo svoju osobu i ne poštuje ništa sem sile. On je umjetnik u gubljenju vremena. On je lijenština, nehajnik, kukavica, prosjak, bezobraznik, egoist, lažac... i ja mislim da sve to neće srušiti njegovih crkava, građevina, muzeja; niti će ispaliti knjige iz one čudesne renesanse, kad je jedan urar i kipar

pisao najdramatskiju, najživlju autobiografiju (Cellini); niti... no ja ne smijem i ne trebam da pišem o zaslugama Italije i krepostima Talijanaca, jer me i njihove mane zabavljaju. Sve je naime pitanje uvjerenja i – slučaja (bogzna kakve je “pehove” Iveković osvetio na nesretnom Napolitanacu), pa uz Francuza Dorina postaviti ću jednostavno mnijenje Rusa Novikova: “Italija će naći svoju sreću u miru. Pa čitava prošlost i sva joj ljepota naravi ide za tim da je učini stjecištem čitava svijeta, sanatorijem intelektualnim i moralnim, drugom domovinom svakog naroda” (*Misija Italije*).

*

Udarit će svakome u oči da skicirajući talij. karakter moradoh malne uvijek posegnuti za Napolitancom, i to za najvulgarnijim tricama. Bez ovih ne razumijem ni psihologije pojedinca ni one naroda. Heroizam je velikih momenata svojstven svakome narodu kao i kukavičluk. Talijani pod Visom skaču u more s klikom “Živila Italija”, a iz Abisinije bježe psujući mater zemlju. To je psihologija momenata. Braća Bandiera polaze u smrt pjevajući revolucionarne pjesme, a Ruffini vlastitom krvlju piše na zidu tamnice: “Moja osveta – braći.” Za talijanske borbe za ujedinjenje, inteligencija počinja uzore heroizma hladnokrvnošću zločinca. Ali to je egzaltacija jedne epohe.

Napolitanac je najčišći Talijanac jer je nečist. Ovo bi mogao biti *motto*. Napolitanac je djetinjast pa se i prema Bogu i prema vlasti ponaša kao obijesni deran prema profesoru. Ovo bi bila bit njegove psihologije. I njegove kreposti, srdačnost i toplina ostaju na istoj mladenačkoj dobi. Ostali ga se Talijani često stide kao što se mi stidimo svojih mladenačkih budalaština. I sve što Napolitanac čini ima nešto otačko od onih vremena kad se maturanti igrahu vojnika.

Crkve ostavljaju tako naivan dojam kao dječji oltarići na Dušni dan. Kuhinja je takova mješanija kao kad djeca kuhaju. I glasoviti *sfregio*, žig što ga nožem ureže ljubavnik nevjernici, ima vrlo mnogo od one momačke okrutnosti koja u tome vidi heroizam. I *dolce far niente* nije drugo ako ne ono otačko na-

tezanje po klupama i landranje. Pa najzad, i sami ga Talijani cijenjahu kao kakvog četvrtoškolca: Napolitanac je neuredan, nepopravljiv, nediscipliniran.

Ovo je izbor talij. karaktera. Ali kakve li promjene nekoliko stotina kilometara daleko! U Rimu je taj đak već svršio ispite; on je birokrat, činovnik. Ali u Milanu je industrijalac, radnik. Napolitanac, zadovoljan da zasluži za makarone koje i danas jede gdjegdje na cesti, ponizuje se do najnižih poslova, i karakter mu je beskarakternost kao u onoga koji živi od instrukcija i milostinja. Milanez već ima psihologiju muža, rada, samostalne egzistence, ponosa. Napolitanac je i nedavno plakao od zanosu za svojim zastupnikom Ciccottiem; plakao kao malo dijete, kao žena; zanašao se kako se samo mladost može zanijeti. Ali Milanez nema tih suza, rug zanosu. Muževi ne plaču: oni se znoje.

Bologna, 28. VI. 1910.

“Pokret”, VII, br. 148, str. 2–4; Zagreb, 2. VII. 1910.